

**SEJARAH PERKEMBANGAN TULISAN JAWI:
ANALISIS MENGENAI TEORI KANG KYOUNG SEOK
(Historical Development of Jawi Script: Analysis to Theory of Kang Kyoung Seok)**

Oleh:

**Faisal @ Ahmad Faisal bin Abdul Hamid*
Faizuri bin Abdul Latif****

Abstrak

Tulisan Jawi telah melalui sejarah perkembangan yang subur dan menjadi tunggak kepada perkembangan minda orang Melayu-Islam sejak ratusan tahun yang lalu. Sejarahnya ditulis oleh ramai pengkaji tempatan dan juga antarabangsa. Antara nama besar yang banyak mengkaji dan menulis mengenai sejarah tulisan Jawi ialah Profesor Dr. Kang Kyoung Seok, seorang sarjana dari Korea. Kertas ini akan membincangkan teori perkembangan tulisan Jawi yang dikemukakan oleh Profesor Kang dan analisis beliau terhadap beberapa bahan bukti pembinaan teori tersebut seperti Batu Bersurat Terengganu (1303 M), Surat tahun 1602, Kitab Siratal Mustaqim, Daftar Ejaan Melayu (1938) dan Majalah Dian. Beliau berjaya mengemukakan teori perkembangan tulisan Jawi yang tersendiri walaupun dengan tahap perkembangan yang mungkin sedikit berbeza dengan beberapa pengkaji tempatan.

Kata kunci: *Sejarah Perkembangan Tulisan Jawi, Teori Prof. Kang, Sistem Tulisan Jawi*

Abstract

Jawi script has gone through a long history and become central to the development of Malay-Muslim thinking for hundreds of years ago. The history of Jawi script has been written by numbers of local and international researchers. Among them is Professor. Dr. Kyoung Seok Kang, a scholar origin from Korea. Hence, this paper will discuss theoretical development of Jawi script presented by Professor Kang and his analysis of the construction of some theory of evidence as inscribed stone (Batu Bersurat Terengganu) (1303 M), The Letter in 1602, Book Siratal Mustaqim, Malay Spelling List (1938) and Dian Magazine. He has introduced his own theory regarding the development Jawi script which is slightly different to theories propounded by local researchers.

Keywords: *Historical development of Jawi script, theory of Kang Kyoung Seok, Jawi script*

Pendahuluan

Tulisan Jawi begitu sinonim dalam kehidupan masyarakat Melayu. Kemunculan tulisan Jawi melalui usaha orang perseorangan, organisasi dan badan-badan tertentu telah mewujudkan beberapa sistem ejaan baru. Di mana pada peringkat awal pembentukan sistem ejaan baru ini dilakukan atas dasar kepentingan peribadi semata-mata dan ia tidak disebarkan kepada masyarakat umum. Banyak kitab dan buku pada ketika itu ditulis dengan menggunakan sistem tulisan ini. Antaranya kitab *Bustan al-Katibin* yang ditulis oleh Raja Ali Haji.¹ Walaupun kitab ini tidak disebarkan secara meluas kepada masyarakat umum, namun beliau terkenal sebagai pelopor awal dalam menulis mengenai sistem ejaan Jawi.

* Faisal @ Ahmad Faisal bin Abdul Hamid merupakan Pensyarah Kanan di Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam, Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya, Kuala Lumpur. E-mail: faisal@um.edu.my

** Faizuri bin Abdul Latif merupakan Pensyarah Kanan di Jabatan Aqidah dan Pemikiran Islam, Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya, Kuala Lumpur. E-mail: fa72@um.edu.my

¹ Seorang bangsawan Johor Riau merupakan penasihat kepada Yang Dipertuan Muda Riau, keturunan Melayu Bugis, lahir di Pulau Penyengat, hidup 1808-1878. Antara karya yang masyhur seperti *Tuhfat al-Nafis*, Gurindam Dua Belas, Kitab Pengetahuan Bahasa, *Bustan al-Katibin*, Salasilah Melayu Bugis dan lain-lain. Lihat juga Prof Dr. Hashim Musa (2009), "Raja Ali Haji Tentang Ilmu dan Pendidikan" (Kertas Kerja Wacana Fikir ATMA di Universiti Kebangsaan Malaysia, 29 Januari

Selain itu, antara tokoh awal lain yang mengusahakan sistem ejaan ini ialah Syeikh Ahmad al-Fatani² pada tahun 1288H/1871M.³ Walaupun sistem ejaan yang diusahakannya tidak tersebar secara meluas namun sistem ini banyak digunakan untuk mentashih kitab-kitab Jawi yang diterbitkan di Asia Barat. Kemudian diikuti pula oleh Mejar Dato' Haji Mohd Said Sulaiman di bawah Persatuan Bahasa Melayu Persuratan Buku-buku Diraja Johor (P.Bm.P.B) atau singkatannya Pakatan. Selepas Pakatan, muncul pula sistem ejaan Za'aba yang diperkenalkan oleh Pendeta Za'aba. Sistem ejaan ini mula mendapat perhatian ramai kerana ia agak mudah digunakan berbanding sistem ejaan sedia ada. Walaupun begitu, sistem ejaan sentiasa mengalami evolusinya. Kemudian muncul pula ejaan yang dikembangkan oleh majalah *Dian* dan ia juga lebih dikenali kaedah ejaan Dian namun kurang mendapat sambutan.

Justeru itu, perkembangan di dalam sistem ejaan Jawi masih menjadi perdebatan hingga kini. Dalam usaha memartabatkan dan melestarikan sistem tulisan Jawi ini, Dewan Bahasa dan Pustaka telah mengambil inisiatif untuk menyempurnakan sistem tulisan Jawi dengan lebih sistematik sesuai dengan perkembangan ejaan Bahasa Melayu. Justeru itu, melalui kertas kerja ini, penulis akan memfokuskan kepada empat sistem ejaan Jawi iaitu (i) Pakatan, (ii) Za'aba, (iii) Dian dan (iv) Pedoman Ejaan Jawi yang Disempurnakan (PEJYD) oleh Dewan Bahasa dan Pustaka (DBP).

(i) Sistem Ejaan Jawi Pakatan

Kedudukan negeri Johor Darul Takzim yang terletak di selatan tanah air dan kaya dengan tradisi kebudayaan Melayu telah melahirkan beberapa orang tokoh dalam bidang bahasa dan persuratan Islam. Antara yang dikenali ramai ialah Raja Ali Haji, Muhammad Ibrahim Munshi⁴ dan Dato' Haji Mohamad Said. Perkembangan tulisan Jawi di negeri ini adalah didorong oleh semangat dan sebagai kesinambungan dari kerajaan Johor-Riau yang banyak meninggalkan karya-karya bertulisan Jawi di samping terkenal sebagai sebuah negeri yang sentiasa berusaha memartabatkan dan melestarikan tulisan Jawi.

Faktor geografi yang berhampiran dengan Singapura juga telah memberi peluang kepada rakyat Johor untuk menerbitkan hasil penulisan bertulisan Jawi. Hal ini kerana, Singapura pada era 1890-an terkenal sebagai pusat penerbitan utama di Asia Tenggara.⁵ Banyak buku yang terhasil adalah berkisar mengenai persoalan tatabahasa Jawi bermula dengan *Bustan al-Katibin* dan *Kitab Pengetahuan Bahasa* oleh Raja Ali Haji serta *Kitab Pimpinan Johor* oleh Ibrahim Munshi.

2009), h.1 dan Dr. Tatiana A. Denisova (2009), "Konsep Ilmu dan Pendidikan dalam Karya Raja Ali Haji *"Tuhsat al-Nafis"* (Kertas Kerja Wacana Fikir ATMA di Universiti Kebangsaan Malaysia, 29 Januari 2009), h.1.

²Nama lengkapnya Syeikh Wan Ahmad bin Wan Muhammad Zainal Abidin bin Datu Panglima Kaya Syeikh Haji Wan Mustafa bin Wan Muhammad Zainal Abidin (Faqih Wan Musa al-Jambui al-Sanawi al-Fatani) bin Wan Muhammad Salih al-Laqihi bin Ali al-Masyhur al-Laqihi. Dilahirkan pada malam jumaat 5 Syaaban 1272H bersamaan dengan 10 April 1856M di Kampung Sena Janjar, Patani. Meninggal dunia pada malam Rabu 11 Zulhijjah 1325H bersamaan 14 Januari 1908M di Makkah. Lihat juga Haji Wan Mohd Shaghbir (2005), *Syeikh Ahmad al-Fatani Pemikir Agung Melayu dan Islam*, Jilid 1, Kuala Lumpur : Persatuan Pengakajian Khazanah Klasik Nusantara & Khazaniah Fathaniah, h.13.

³Haji Wan Mohd Shaghbir Abdullah (1995), "Tulisan Melayu/Jawi Ejaan Dalam Manuskrip dan Cetakan Kitab Suatu Analisis Perbandingan" (Kertas Kerja Seminar Antarabangsa Manuskrip Melayu di Auditorium Perpustakaan Negara Malaysia, 3-4 Oktober 1995), h. 5.

⁴Dilahirkan pada 2 Mei 1840 di Melaka dan meninggal dunia pada 5 April 1904. Merupakan anak sulung kepada Abdullah bin Abdul Kadir Munsyi dan beliau seorang birokrat yang berjaya membangunkan bidang pendidikan Melayu di Johor. Terkenal dengan karyanya yang bertajuk *"Kisah Pelayaran Muhammad Ibrahim Munsyi"*. Lihat M.A Fawzi Basri dan Hasrom Haron (1978), *Sejarah Johor Moden 1855-1940 Satu Perbincangan Dari Pelbagai Aspek*, Kuala Lumpur : Muzium Negara Malaysia, h. 82.

⁵Muhammad Bukhari Lubis, et.al (2006), *Tulisan Jawi Sehimpunan Kajian*, Shah Alam: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA), h.118.

Pakatan Belajar Mengajar Pengetahuan Bahasa (PBmPB) ini ditubuhkan pada tahun 1888 yang diasaskan oleh Dato' Seri Amar Diraja Abdul Rahman Andak dan Dato' Muhammad Ibrahim Munsyi. Pada 14 April 1935, D.Y.M.M Sultan Johor, Sultan Ibrahim Ibni Sultan Abu Bakar telah mengurniakan gelaran "Diraja" dan menukar nama persatuan ini kepada Pakatan Bahasa Melayu Persuratan Buku Diraja Johor (*The Royal Society of Malay Literature of Johor*). Antara matlamat yang digariskan oleh Pakatan ialah:

- a. Memelihara, memperlengkapkan dan mempermodenkan Bahasa Melayu dan memelihara tulisan Jawi.
- b. Menyeragamkan ejaan dan perkataan.
- c. Mencipta tulisan baru.
- d. Mengembangkan pengetahuan melalui ceramah-ceramah dan penyelidikan.
- e. Mengeluarkan Peredar atau jurnal enam bulan sekali.
- f. Mengadakan perpustakaan.⁶

Bertepatan dengan objektif yang telah digariskan di atas, pada tahun 1937 maka satu panduan khusus sistem ejaan Jawi mula disusun secara persendirian oleh Mejar Dato' Haji Mohd Said Sulaiman. Bagi menguji aspek ketepatan panduan ejaan ini, Za'aba telah dipanggil sebagai pakar rujuk. Yang mana akhirnya terdapat lima jenis ejaan yang dibahagikan ke dalam ejaan Melayu. Iaitu:

- a. Ejaan lama, iaitu ejaan pengaruh Arab tahap kedua seperti *maka* (مك) dan *sudah* (سده).
- b. Ejaan tua, iaitu ejaan yang mempunyai huruf saksi sekerat, yang tidak ada huruf saksi sekerat. Ejaan ini merujuk kepada ejaan pengaruh Melayu tahap pertama seperti *ini* (اين) dan *itu* (ايت).
- c. Ejaan baru, iaitu ejaan yang mempunyai huruf saksi yang lengkap. Dengan kata lain ejaan ini adalah ejaan pengaruh Melayu tahap kedua seperti *bilik* (بيليق) dan *guru* (كورو).
- d. Ejaan Arab, iaitu ejaan bagi kata Arab yang dieja mengikut ejaan asal seperti *dam* (دم), *wajib* (واجب) dan *rukun* (ركن).
- e. Ejaan kemelayuan, iaitu ejaan bagi kata Arab yang telah dimelayukan sama ada sebutan mahupun ejaan seperti:
 1. Peduli (فضولي) – (فذولي)
 2. Rela (رصا) – (رصلا)

Dalam panduan ejaan ini diberi keterangan mengenai penggunaan huruf vokal *alif* (ا), *wau* (و) dan *ya* (ي). Melihat kepada penggunaan huruf vokal *alif* (ا), ia digunakan sebagai imbuhan akhiran bagi sesuatu perkataan kata dasar sama ada dipindahkan kedudukan *alif* (ا) atau dimasukkan *alif* (ا) apabila wujud imbuhan akhiran. Manakala huruf vokal *ya* (ي) digunakan sebagai huruf saksi biasa dan sesetengah darinya wujud perbezaan dari aspek sebutan perkataan tersebut. Huruf vokal *wau* (و) juga mempunyai fungsi yang hampir sama dengan huruf vokal *ya* (ي) iaitu wujudnya kekeliruan pada sebutan sesuatu perkataan. Bagi mengatasi masalah ini, Pakatan menyarankan semua perkataan yang berbeza ejaannya perlu diselaraskan. Berdasarkan contoh-dengan menggunakan huruf vokal sepenuhnya dan ejaan sesuatu perkataan yang selaras dan baku.

⁶*Ibid*, h. 3.

Seperti mana yang telah dibincangkan di atas, sistem ejaan Jawi Pakatan agak ringkas dan mempunyai peraturan-peraturannya yang tersendiri. Walau bagaimanapun, ejaan Jawi Pakatan telah memberi sumbangan yang besar terhadap perkembangan Bahasa Melayu khususnya di negeri Johor. Sistem ejaan Jawi ini digunakan secara meluas dalam urusan pentadbiran kerajaan negeri Johor dan penerbitan buku-buku sekolah Melayu dan sekolah agama kerajaan yang menjadi bahan bacaan para pelajar. Langkah perancangan dan penyeragaman ejaan Jawi yang dipelopori oleh Mejar Dato' Haji Mohd Said Sulaiman ini dilihat sebagai satu usaha yang baik dan sistematik dalam penyelarasan ejaan Jawi.

(ii) Sistem Ejaan Jawi Za'aba

Gelaran pendeta Za'aba begitu sinonim dengan insan bernama Zainal Abidin bin Ahmad. Beliau merupakan seorang pakar bahasa, pejuang dan pencinta tulisan Jawi yang gigih dan pemikir Melayu yang ulung. Penglibatan beliau dalam bidang bahasa menambahkan lagi kecintaannya terhadap tulisan Jawi menyebabkan terhasilnya beberapa buah karya mengenai Jawi. Za'aba mula mengumpul perkataan-perkataan Melayu sejak tahun 1918 dengan tujuan untuk menyusun sebuah kamus Melayu yang besar dan lengkap. Kemudian pada tahun 1931 beliau menerbitkan sebuah buku bertajuk "*Rahsia Tulisan Jawi*" dan pada tahun 1938 beliau siap menyusun buku "*Daftar Ejaan Melayu: Jawi-Rumi*, namun akibat dari kekangan masa sebelas tahun kemudian barulah ia diterbitkan (1949).

Mengenai kaedah Jawi yang digunakan, Za'aba membahagikan sistem ejaan kepada dua bahagian iaitu ejaan pada perkataan asal dan ejaan pada perkataan bertambah. Ejaan bagi perkataan asal terbahagi kepada lapan bahagian kecil seperti ejaan dua bunyi sejenis, dua bunyi berlainan, bunyi di atas berpadu, bunyi berkait, alif, wau dan ya saksi berjumpa dengan alif, wau dan ya yang bukan saksi, ejaan tua, perkataan yang dipinjam daripada Arab dan memakai jenis tanda. Manakala bagi ejaan perkataan bertambah terbahagi kepada tiga pecahan kecil iaitu memasukkan penambah di pangkal, di hujung dan kedua-duanya sekali. Kedua-dua sistem ejaan Jawi ini mempunyai undang-undangnya yang tersendiri.

Berdasarkan dari sistem ejaan Jawi Za'aba ini dilihat ia mempunyai pelbagai undang-undang dan cara penggunaannya. Sistem ejaan Za'aba dianggap sebagai satu sistem ejaan yang bersistematik dan meliputi pelbagai ejaan kecuali perkataan-perkataan Inggeris dan kata-kata singkatan. Walau bagaimanapun, terdapat beberapa bentuk kekangan dan kekurangan seperti terlalu banyak pengecualian, masih banyak ejaan lama yang dikekalkan, masih banyak perkataan mempunyai ejaan yang sama tetapi sebutan berbeza dan sebagainya. Namun, kelemahan dan kekurangan tersebut sentiasa dibaiki dari semasa ke semasa selaras dengan perkembangan Bahasa Melayu dan usaha yang dilakukan oleh Pendeta Za'aba ini harus diberi penghargaan atas sumbangan beliau dalam memartabatkan sistem tulisan ini.

(iii) Sistem Ejaan Jawi Dian

Sistem ejaan Jawi Dian dikemukakan pada tahun 1973 di dalam majalah *Dian* bilangan 30 yang berasaskan ejaan fonetik iaitu mengeja sesuatu perkataan mengikut sebutan. Sistem ejaan ini bertujuan untuk memperbaiki sistem ejaan Jawi Za'aba yang dilihat wujudnya beberapa kelemahan dan kekurangan. Sistem ejaan Dian dilihat benar-benar memenuhi kehendak masyarakat kini dari segi kaedah penyusunan dan tidak memerlukan tenaga ingatan yang banyak untuk mengejanya.

Walaupun bagaimanapun wujud dua kelemahan pada sistem ejaan Dian ini seperti penggunaan huruf dan sistem ejaan. Kelemahan pertama melibatkan transliterasi huruf [f] dan [p] yang sukar untuk dibezakan dalam tulisan Jawi kerana mengikut kaedah penggunaan huruf ini dalam tulisan Rumi adalah berbeza sama sekali. Kelemahan yang kedua ialah padanan huruf [v] dalam tulisan Rumi tidak diwujudkan walaupun

huruf tersebut telah lama wujud dalam bahasa Melayu sejak tahun 1936. Hal ini menyebabkan perkataan-perkataan Inggeris yang diserap ke dalam Bahasa Melayu tidak dapat dieja dengan baik.

Manakala, kelemahan yang lain pula melibatkan sistem ejaan bagi perkataan ulang berimbuhan awalan dan akhiran diletakkan tanda dua angka pada hujung perkataan. Timbul kekeliruan bagi individu yang tidak menguasai Bahasa Melayu dengan baik iaitu dengan menyebut perkataan tersebut sebanyak dua kali.

Sebagai kesimpulannya, sistem ejaan dilihat lebih bersifat kemelajuan dan ia hanya sesuai dipraktikkan oleh individu yang baru mempelajari tulisan Jawi dan sudah biasa dengan ejaan dalam tulisan Rumi.

(iv) Sistem Ejaan Jawi Yang Disempurnakan

Kemerosotan tulisan Jawi mula terjadi selepas Akta Bahasa Kebangsaan diwartakan pada tahun 1963 dengan memutuskan bahawa tulisan rasmi negara Malaysia ialah tulisan Rumi. Keputusan ini memberi impak besar terhadap penggunaan tulisan Jawi sama ada dalam institusi pendidikan, urusan pentadbiran kerajaan, media penerbitan dan sebagainya. Walaupun sudah ada beberapa penyelarasan sistem ejaan Jawi yang dilaksanakan oleh organisasi dan orang perseorangan untuk mempertahankan tulisan Jawi, namun sistem ejaan tersebut masih mempunyai kelemahan dan memerlukan satu pedoman yang lebih efektif untuk memenuhi keperluan perkembangan tatabahasa di dalam Bahasa Melayu.

Menyedari akan kelemahan dan kekeliruan sistem ejaan Jawi sedia ada, Dewan Bahasa dan Pustaka (DBP) di bawah Jawatankuasa Ejaan Jawi (JKEJ) mengambil inisiatif bagi mengkaji dan meneliti sistem ejaan Jawi Za'aba. Sistem ejaan Jawi Za'aba dijadikan sebagai landasan untuk membentuk dan menyusun sistem ejaan Jawi baru. Proses penyempurnaan ini mengambil kira lima perkara penting iaitu mengekalkan yang sudah kemas, melengkapkan yang kurang, mengadakan yang tiada, menjelaskan yang kabur dan mengemaskan yang longgar. Bagi merealisasikan objektif tersebut, Dewan Bahasa dan Pustaka (DBP) telah mengadakan beberapa bengkel pada setiap minggu selama setahun.

Rentetan dari bengkel tersebut pada April 1984, Jawatankuasa tulisan Jawi DBP telah membentangkan hasilnya dalam Konvensyen Kebangsaan Tulisan Jawi yang diadakan di negeri Terengganu. Hasilnya pada tahun 1986 sebuah buku berjudul "*Pedoman Ejaan Jawi Yang Disempurnakan*" telah diterbitkan. Manakala pada tahun 1988 DBP sekali lagi menerbitkan sebuah buku bertajuk "*Daftar Ejaan Rumi-Jawi*" yang berasaskan "*Pedoman Ejaan Jawi Yang Disempurnakan*". Walau bagaimanapun buku ini mempunyai 400 kesilapan ejaan berikutan kesuntukan masa untuk melancarkannya dan kini ia telah mengalami beberapa penambahbaikan dari semasa ke semasa. Oleh itu, bagi membincangkan sistem ejaan "*Pedoman Ejaan Jawi Yang Disempurnakan*".

Selaras dengan perkembangan dan pertambahan perkataan dalam Bahasa Melayu, tulisan Jawi juga mengalami beberapa penambahan huruf untuk disesuaikan dengan perkataan-perkataan baru yang bertambah. Di sepanjang pembacaan, penelitian dan penyertaan penulis di dalam bengkel-bengkel tulisan Jawi, dapatlah dikenalpasti wujudnya 37 huruf terkini di dalam tulisan Jawi.

Pedoman Ejaan Jawi Yang Disempurnakan dilihat dapat memenuhi keperluan ejaan Rumi masa kini terutama apabila berlakunya penyerapan perkataan Bahasa Inggeris ke dalam Bahasa Melayu. Contohnya bagi huruf *ya* tidak bertitik, ia digunakan untuk mengeja perkataan-perkataan yang berakhir dengan "*isme*" seperti intelektualisme, vandalisme dan sebagainya. Perkataan akronim juga mengalami perkembangan yang dikategorikan kepada tiga aspek seperti mana contoh di bawah. Bagi perkataan

akronim dalam Bahasa Melayu hendaklah ditulis dengan huruf tunggal Jawi dan akronim bagi perkataan Inggeris hendaklah dieja huruf-huruf Rumi tersebut serta akronim yang dilafaz mestilah dieja mengikut tulisan ejaan Rumi.

Seterusnya bagi membincangkan penggunaan huruf-huruf tertentu yang sering menimbulkan kekeliruan, Pedoman Ejaan Jawi Yang Disempurnakan telah menetapkan hukum-hukum ejaan di dalam Bahasa Melayu, Bahasa Arab dan Bahasa Inggeris. Kedua-dua huruf *ta* mempunyai fungsinya yang tersendiri iaitu *ta maftuhah* digunakan untuk mengeja perkataan dalam Bahasa Melayu dan *ta marbutah* pula digunakan untuk mengeja perkataan dalam Bahasa Arab. Begitu juga huruf *ha simpul* mewakili ejaan perkataan Melayu dan sebaliknya. Manakala perbezaan huruf *kaf* mewakili ejaan dalam Bahasa Inggeris dan huruf *qaf* mewakili ejaan bagi perkataan dalam Bahasa Melayu.

Sistem ejaan Jawi Yang Disempurnakan dilihat lebih sistematik berbanding sistem ejaan sebelum ini. Walaupun sistem ejaan Jawi Za'aba mempunyai kekuatan dan kelemahannya yang tersendiri, tetapi atas usaha oleh DBP ia mampu dimurnikan agar satu pedoman ejaan Jawi dapat diwujudkan untuk melestarikan tulisan Jawi dan bagi memenuhi keperluan semasa.

Biodata Ringkas Prof. Dr. Kang Kyoung Seok

Profesor Dr. Kang Kyoung Seok merupakan seorang pensyarah di Busan, Korea Universiti Pengajian Asing, Jabatan Pengajian Malaysia, Indonesia dan Brunei di Korea Selatan. Beliau fasih berbahasa Melayu. Beliau juga pakar dalam bidang tulisan Jawi dan menurutnya dalam 10 hingga 20 tahun lagi tulisan ini akan pupus jika tidak dititikberatkan penggunaannya dalam kehidupan seharian.

Beliau telah menyediakan dan melengkapkan hasil kajian bagi program ijazah sarjana yang bertajuk 'Perkembangan Tulisan Jawi Dalam Masyarakat Melayu' di bawah penyeliaan Prof. Dr. Hashim Hj Musa yang merupakan pengkaji teori sejarah perkembangan tulisan Jawi dalam kajian penulis ini. Kemudian, beliau menyambung pengajiannya dalam bidang doktor falsafah dengan menghasilkan penulisan beliau yang bertajuk 'Analisis Gaya Bahasa Melayu dan Sistem Tulisan Jawi Berdasarkan Beberapa Manuskrip Melayu "Sejarah Melayu"'.

Beliau juga banyak menghasilkan buku dan karya mengenai tulisan Jawi. Hal ini menunjukkan beliau begitu berminat mengenai tulisan Jawi yang merupakan warisan peradaban masyarakat Melayu. Antara karya-karya yang dihasilkan ialah:

- i. *Brief Analysis on the Manuscript Jawi OR1760* (Sejarah Melayu, 1989).
- ii. *Jalan ke Penemuan Semula Tamadun Melayu*, 1989.
- iii. *Tulisan Jawi dalam Konteks Pengajian Melayu*, 1985.
- iv. *Analisis Gaya Bahasa Melayu dan Sistem Tulisan Jawi Berdasarkan Beberapa Manuskrip "Sejarah Melayu"*, 1991.
- v. *Gaya Bahasa Sejarah Melayu*, 1995.
- vi. *Perkembangan Tulisan Jawi Dalam Masyarakat Melayu pada tahun 1986 dan cetakan kedua pada tahun 1993.*

Tidak dapat dinafikan lagi bahawa beliau begitu mahir mengenai tulisan Jawi walaupun bukan seorang anak Melayu jati. Beliau tiba di Malaysia dalam tahun 1984 untuk mendalami pengajian dan penyelidikan mengenai tulisan Jawi secara lebih terperinci dan ramai yang telah memberi sokongan kepada beliau untuk mendalami tulisan warisan masyarakat Melayu ini. Keadaan ini menjelaskan bahawa tulisan

Melayu kini bukan hanya dipelajari oleh Melayu sahaja tetapi bangsa lain juga turut mendalami tulisan yang menjadi warisan kebudayaan Melayu.

Teori Sejarah Perkembangan Tulisan Jawi Kang Kyoung Seok

Pengkajian Kang Kyoung Seok adalah menyentuh mengenai perkembangan sistem tulisan Jawi daripada bentuk Arab kepada bentuk Melayu asli. Beliau juga turut membuat urutan perkembangan melalui rajah bagi memudahkan para pengkaji mendapatkan gambaran secara kasar sejarah perkembangannya. Pada tahap pertama, sistem ejaan Arab telah digunakan sepenuhnya. Perubahan pertama yang telah berlaku menurut beliau ialah tanda-tanda baris di hapuskan tetapi *tasydid* masih lagi digunakan.

Perubahan pada tahap kedua pula ialah *tasydid* dihapuskan tetapi kadang-kadang tanda baris atau *tasydid* masih dikekalkan. Seterusnya, unsur-unsur Melayu mula muncul iaitu vokal pada suku kata kedua mula ditandai dengan abjad-abjad alif (ا), wau (و) dan ya (ي). Pada tahap perkembangan yang terakhir pula ialah kemasukan lambang-lambang vokal pada suku kata terakhir tetapi ada perkataan-perkataan tertentu telah berkembang dengan cepat sehingga sampai kepada *allograf* (tahap) yang terakhir. Hal ini disebabkan perkataan tersebut telah terikat dengan hukum-hukum atau kaedah yang telah dilaksanakan oleh sarjana-sarjana ternama pada masa itu.

Oleh itu, perbincangan lanjut penulis akan membincangkan secara terperinci mengenai rajah perkembangan tulisan Jawi yang telah dirangka oleh Kang Kyoung Seok pada subtopik yang akan dibincangkan nanti. Melalui rajah itu, Kang Kyoung Seok juga menganalisis sistem tulisan Jawi Kuno berdasarkan perkataan-perkataan tertentu. Penelitian mengenai penggunaan tulisan Jawi oleh penerbit-penerbit akhbar dan majalah Jawi di Malaysia turut dijadikan bahan dalam kajian beliau. Akhirnya, beliau membuat periodisasi perkembangan tulisan Jawi kepada tiga period iaitu penghilangan unsur-unsur Arab, penyataan vokal dalam suku kata terbuka dan period yang mana hampir semua vokal di nyatakan.

i. Analisis Tahap Perubahan dan Perkembangan Tulisan Jawi

Prof. Dr. Kang Kyoung Seok telah melakarkan rajah perkembangan tulisan Jawi berdasarkan beberapa contoh perkataan bagi memudahkan para pengkaji yang lain untuk memahaminya secara kasar. Bentuk asalnya hampir sama dengan huruf Arab kerana dilengkapi dengan tanda-tanda seperti *tasydid*, baris dan lain-lain. Rajah tersebut adalah seperti berikut:

Jadual 3.1 : Contoh Perkembangan Perkataan Tulisan Jawi

جيكا	جِيكَ	جِيك	جك	جَكْ	جَكِّ
كودا	كُوَدَ	كود	كد	كَدَّ	كَدِّ
ماكا	مَآكْ	ماك	مك	مَكَّ	مَكِّ
	سوده	سُدّه	سده	سَدّه	سَدّه
	ماكن	مَكْن	مكن	مَكَّن	مَكَّن

Sumber: Kang Kyoung Seok (1986), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*.

Pada tahap pertama dalam rajah tersebut adalah menghilangkan baris dan suku yang terdapat dalam bentuk asal. Pada langkah yang kedua pula untuk menghilangkan *tasydid* yang masih ada pada *allograf*

yang kedua.⁷ Pada tahap yang ketiga, unsur-unsur Arab tidak kelihatan lagi. Pada tahap ini, hanya terdapat bentuk yang terdiri daripada dua atau tiga konsonan. Perkembangan pada tahap keempat adalah untuk menyatakan vokal yang kedua daripada belakang. Pada tahap kelima, ia memerlukan penambahan satu baris di atas konsonan yang terakhir. Apabila sampai kepada *allograf* yang terakhir, ia memerlukan proses penukaran baris dengan vokal yang terakhir. Tetapi, terdapat juga perkataan yang berhenti lebih awal kerana terikat dengan hukum dan kaedah pada ketika itu.

Sesuatu perkataan biasanya mempunyai beberapa bentuk yang berlainan iaitu *allograf*.⁸ Bentuk asalnya hampir sama dengan huruf Arab kerana terdapat tanda-tanda seperti *tasydid*, baris dan sebagainya. Pada bentuk yang ketiga, ia telah dianggap sebagai bentuk Melayu yang sejati kerana telah mengalami penghilangan tanda *tasydid* dan lain-lainnya. Bentuk yang terakhir itu adalah sistem yang digunakan sekarang atau pada masa akan datang. Untuk sampai kepada bentuk yang terakhir, mestilah melalui bentuk yang pertama dan seterusnya akan sampai kepada penghujungnya.

ii. Perkembangan Tulisan Jawi dalam Bahan Bercetak

Berdasarkan pengkajian yang dilakukan oleh Kang Kyoung Seok, beliau telah memperkenalkan tulisan Jawi lama berdasarkan bahan-bahan yang khusus. Beliau hanya mengemukakan beberapa bahan khusus sahaja bagi memperkenalkan tulisan Jawi lama kepada masyarakat Melayu khususnya. Hal ini adalah kerana masyarakat Melayu perlu menyedari tentang sejarah bermulanya perkembangan tulisan Jawi dengan lebih terperinci bagi membolehkan mereka menguasai tulisan warisan peradaban Melayu tersebut. Antara bahan-bahan yang dijadikan sebagai subjek kajian beliau ialah:

- i. Batu Bersurat Terengganu (1303 M).
- ii. Surat tahun 1602.
- iii. *Kitab Siratal Mustaqim*.
- iv. Majalah *Dian*.
- v. Daftar Ejaan Melayu (1938).

Penulis akan membincangkan tiga daripada sumber-sumber yang telah dikaji oleh Kang Kyoung Seok bagi mendapatkan gambaran tentang perkembangan tulisan Jawi tersebut. Perkembangan tulisan Jawi perlu dititikberatkan agar masyarakat mengetahui tahap perkembangannya sehingga terbentuknya tulisan Jawi yang ada pada hari ini. Antara sumber-sumber khusus yang digunakan oleh Kang Kyoung Seok, penulis hanya akan membincangkan tiga sumber sahaja iaitu tulisan Jawi dalam Batu Bersurat Terengganu 1303 M, Majalah *Dian*, dan Daftar Ejaan Melayu (1983) bagi mewakili bentuk perkataan-perkataan yang berlainan tarikhnya.

a) Batu Bersurat Terengganu (1303 M)

Tulisan pada prasasti ini amat berbeza dengan tulisan yang digunakan pada masa kini. Penemuan Batu Bersurat Terengganu (BBT) bertarikh 22 Februari 1303 M telah menjadi bukti penggunaan tulisan Jawi di Alam Melayu. Menurut Adi Yasran sistem ejaan Jawi yang terdapat pada BBT sudahpun hampir kepada kesempurnaan dengan sistemnya yang tersendiri. Tata ejaan dan rupa khatnya merupakan huruf Jawi yang tertua di dunia dan sekaligus menjadi bukti bahawa tulisan yang terdapat di BBT adalah tulisan Jawi yang

⁷Kang Kyoung Seok (1990), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h. 13.

⁸*Ibid.*, h. 13.

tertua di dunia.⁹ Prasasti tersebut ditulis menggunakan tulisan Jawi dengan pengaruh kaedah Melayu iaitu penggunaan huruf vokal.¹⁰ Penulis akan menerangkan beberapa contoh perkataan berdasarkan bahan yang telah dikaji oleh Kang Kyoung Seok. Antaranya ialah:

Jadual 3.2 : Tulisan Jawi pada Batu Bersurat Terengganu 1303 M

لاکي لاکي	بک	اکاما	مردیکا
بربوت	رای	دوا	همبا

Sumber : Pada Isi Dalam Buku Cenderamata Konvensyen Tulisan Jawi 1984.

Pada ketika itu, belum terdapat angka 2. Hal ini dapat dibuktikan berdasarkan perkataan ‘لاکي لاکي’ yang sepatutnya di tulis sebagai ‘لاکي ۲’ berdasarkan penulisan pada masa kini. Berdasarkan bentuk ini, Kang Kyoung Seok tidak menyangsikan bahawa BBT itu telah dihasilkan selepas kurun yang ke-17 kerana bentuk yang masih digunakan iaitu bentuk ‘لاک’ tidak begitu banyak berkembang.¹¹

Namun perkataan ‘بک’ pula sangat jauh perbezaannya dengan bentuk yang terakhir dalam perkembangannya iaitu ‘باکي’.¹² Perkara yang menimbulkan masalah ialah *alif* yang terakhir biasanya tidak ditulis pada ketika itu tetapi dengan berani dinyatakan di dalam batu bersurat yang sedemikian lama. Bentuk inilah merupakan langkah perkembangan yang terakhir yang mana belum pernah digunakan oleh orang ramai pada ketika itu. Tarikh sebenar pada BBT itu juga kadang kala menjadi persoalan yang disangsikan oleh para sejarawan.

Begitu juga dengan perkataan ‘اکاما’ yang boleh dikatakan berasal daripada bentuk ‘اکم’ dan telah berkembang menjadi ‘اکام’ dengan mendapat satu vokal pada tempat yang kedua daripada belakang bagi menggantikan baris atas pada bentuk yang asal. Kemudian, bentuk tersebut telah digabungkan dengan ‘ن’ sehingga menjadi ‘اکمان’. Hanya huruf ‘ن’ sahaja yang diceraikan dan perkataan ‘اکما’ akan diperoleh. Bentuk seperti ini boleh ditemui dalam bahan-bahan daripada kurun ke-17 atau 18 Masihi.

a) Majalah Dian (1972)

Majalah ini mengandungi bentuk perkataan yang melampaui batasan kerana mengandungi perkataan yang jarang digunakan oleh sistem kaedah sedia ada. Contohnya, dalam keadaan ‘K1V1K2V2’, *alif* yang paling akhir biasanya tidak dinyatakan jika K2 tidak termasuk و ر د ل غ sekiranya kedua-dua vokal *alif* sahaja.¹³ Kaedah Za’aba yang masih digunakan kadang kala disebut hukum وارا دا لا غا sahaja.

⁹ Adi Yasran bin Abdul Aziz (2010), “Perbandingan Tulisan Jawi dan Kosa Kata Pada batu Bersurat Piagam Terengganu Dengan Manuskrip Undang-undang Melaka dan Kedah”, (Seminar Batu Bersurat, di Dewan Batu Bersurat, Musium Negeri Terengganu, Bukit Losong, Kuala Terengganu pada 18hb-19hb April 2010), h. 13.

¹⁰ <http://www.dbp.gov.my/lamandbp/main.php.html>, 3 Februari 2009

¹¹ Kang Kyoung Seok (1990), *op. cit.*, h. 16.

¹² *Ibid.*, h. 15.

¹³ Kang Kyoung Seok (1990), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h. 22.

Dalam keadaan **KVKV**, jika konsonan yang ada di belakang itu termasuk ‘وردلغ’ maka *alif* yang akhir mesti dinyatakan bagi menjadi bentuk **وارا دا لا غا**. Bentuk ini akan menjadi sukar apabila digabungkan dengan akhiran ‘كن’ bagi perkataan yang bukan ‘وردلغ’. Untuk mengelakkan kesulitan itu, pustaka *Dian* telah mengesyorkan satu sistem tulisan Jawi yang mudah iaitu dengan menggalakkan penggunaan *alif* yang telah lama disembunyikan.

Tulisan ini pernah digunakan dalam majalah *Dian* 1972. Sistem baru ini cuba menghapuskan sistem **وارا دا لا غا**. Dari satu segi, pustaka *Dian* telah mengamalkan satu sistem yang paling moden dan paling ganjil ejaannya dari segi yang lain kerana ejaan yang digunakan itu belum pernah dilihat oleh khalayak ramai.¹⁴ Penulis akan menyatakan beberapa contoh bentuk-bentuk perkataan yang terdapat di dalam majalah *Dian*.

Jadual 3.3 : Bentuk Perkataan dalam Majalah Dian

هيغك	جوڤا
اد	هرڤا
هيراو	كسوكارن
ساج	هيجاو

Sumber: Kang Kyoung Seok (1986), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam masyarakat Melayu*.

Tidak dapat dinafikan lagi bahawa tulisan ini lebih maju berbanding tulisan sebelumnya namun ia masih perlu kepada beberapa proses penyusunan semula agar ia lebih sempurna. Hal ini adalah kerana, dengan bentuk ejaan yang agak berbeza dikhuatiri akan mengelirukan masyarakat. Tulisan ini juga jarang terdapat hukum yang konsisten dalam perkataan-perkataan seperti ‘هيغك, جوڤا, هرڤا’ yang mana ‘alif’ terakhir dinyatakan pada perkataan tersebut.

Sungguhpun begitu, pada perkataan ‘اد’ dan ‘ساج’, tidak dinyatakan penggunaan *alif* dan ini menunjukkan bahawa di dalam sistem ini tidak terdapat peraturan yang kuat. Kang Kyoung Seok dengan tegas menyatakan bahawa apa-apa bentuk tulisan sekali pun perlu mempunyai hukum-hukum yang tertentu.

c) Daftar Ejaan Melayu 1938

Tulisan Jawi ini telah ditulis menurut sistem huruf saksi sepenuhnya.¹⁵ Dalam masyarakat Melayu lama, mereka telah menyatakan dalam perkataan ‘اکام’ perlu ditulis semua *alif* sehingga menjadi ‘اکاما’. Sistem pada kurun ke-14 itu telah digunakan semula selepas 600 tahun sejak batu bersurat itu ditulis. Tulisan Jawi ini telah berputar semula untuk mencari persamaan dengan tulisan yang terdapat pada batu bersurat tersebut.

Cara penulisan ini lebih mengelirukan orang ramai tanpa memberikan sumbangan kepada tulisan Jawi itu sendiri kerana ditulis menurut sistem huruf saksi sepenuhnya. Tulisan Jawi pada batu bersurat belum berkembang sepenuhnya yang mana ia hanya sampai kepada beberapa tahap yang tertentu sahaja, namun

¹⁴Kang Kyoung Seok (1985), “Tulisan Jawi Dalam Konteks Pengajian Melayu” (Seminar Kebangsaan Pengajian Melayu-Antara Tradisi dan Perubahan, 1985), h.1-2.

¹⁵Kang Kyoung Seok (1990), *op. cit.*, h. 23.

tulisan yang telah diperkenalkan oleh Za'aba hampir keseluruhan perkataannya menurut kaedah huruf saksi sepenuhnya. Antara contoh perkataan-perkataan yang telah digunakan oleh Za'aba ialah:

Jadual 3.4 : Perkataan yang digunakan oleh Za'aba

Bentuk dalam senarai Za'aba	Bentuk sekarang
فادا	فد
ايني	اين
جيكا	جك
داري	دري
كموديان	كمدين

Sumber : Kang Kyoung Seok (1986), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*.

d) Analisis Tulisan Jawi Kuno

Dalam buku *'The Evolution of Malay Spelling'*, W.G. Shellabear telah menggunakan beberapa buah manuskrip seperti *Hikayat Sri Rama*, *Hikayat Abdullah* dan *Panca Tanderan* sebagai subjek kajiannya. Shellabear telah menganalisis sistem-sistem ejaan yang ada di dalam hikayat-hikayat tersebut. Berdasarkan buku tersebut, terdapat lima perkara penting yang dibincangkan. Pertama, ialah huruf و dan ي sebagai huruf vokal yang terakhir dinyatakan. Contohnya, perkataan 'فاد' di tulis 'فادي'.

Perkara yang kedua ialah perkataan yang diakhiri oleh huruf *alif* tidak menggunakan *alif* sebagai vokal yang paling akhir kecuali fonem yang mempunyai tekanan suara. Ketiga, ialah huruf و dan ي dinyatakan walaupun kedua-duanya di bawah kaedah yang menegaskan bahawa vokal yang tertutup tidak perlu dinyatakan. Huruf *alif* masih tidak dinyatakan sebagai vokal tertutup. Mengenai suatu kaedah tulisan iaitu و tertutup boleh dinyatakan sebagai huruf saksi. Shellabear menyebut huruf و dan ي yang ada sebelum huruf 'h' yang terdapat pada hujung perkataan boleh dinyatakan walaupun itu adalah vokal yang tertutup. Contohnya perkataan 'runtuh' boleh dieja sebagai 'رنتوه'.

Keempat pula ialah tanda *tasydid* tidak digunakan lagi. Perkara yang kelima ialah kaedah ěK1aK2 menjadi ěK1a K2an jika digabungkan dengan akhiran 'ء ن' kecuali K2 itu adalah K. Contohnya, perkataan 'سنغ' menjadi 'سناغن' tetapi 'لتق' menjadi 'لتقئن' jika disembunyikan akhiran 'ء ن'. Kedua-dua perkataan tersebut agak berlainan tetapi sering digunakan pada masa kini.

Dari contoh di atas, penulis dapat menyimpulkan bahawa terdapat lima bentuk daripada bentuk yang pertama hingga bentuk yang terakhir tetapi tahapnya hanya empat jenis sahaja. Bentuk yang pertama, dianggarkan bertarikh lebih kurang 1200 tahun, bentuk ketiga lebih kurang 1300 tahun, bentuk yang keempat dianggarkan lebih kurang 1600 tahun dan pada bentuk kelima pula dianggarkan bertarikh lebih kurang 1900 tahun.

2.2 Perincian Tahap Perkembangan Tulisan Jawi

Kang Kyoung Seok dengan tegas merumuskan bahawa pada tahap pertama ialah tahap proses penghilangan baris. Pada tahap kedua pula ialah penghilangan *tasydid*. Pada tahap ketiga, penambahan

vokal di hadapan dan pada tahap yang keempat ialah penambahan vokal di belakang. Kang Kyoung Seok juga telah menganalisis tahap perkembangan berdasarkan bentuk perkataan-perkataan yang tertentu. Sebenarnya terdapat lima bentuk tetapi hanya mempunyai empat tahap perkembangan sahaja. Contoh tahap-tahap perkembangan tulisan Jawi adalah seperti berikut:

Jadual 3.5 : Tahap Perkembangan Tulisan Jawi

لاكو	لاك	لك	لكّ	لكّ
Tahap 4	Tahap 3	Tahap 2	Tahap 1	

Sumber : Kang Kyoung Seok (1986), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*.

Selain itu, Kang Kyoung Seok juga turut menganalisis tahap perkembangan bagi perkataan yang lain iaitu perkataan 'ماس'. Dalam bentuk ini, belum pernah diakui untuk digunakan tetapi inilah langkah terakhir yang semestinya dicapai kelak. Bentuk 5 tidak dapat dinyatakan kerana dihadkan dengan kaedah-kaedah وارا دا لا غا iaitu di dalam a2, K1a1K2a2 yang mana tidak boleh dinyatakan selagi K2 itu tidak termasuk dalam و ر د ل غ. Jika a2 itu adalah vokal lain, seperti و atau ي bentuk 5 tidak perlu dikurangkan lagi. Contohnya tahap perkembangannya adalah seperti berikut:

Jadual 3.6 : Perkembangan Perkataan 'ماس'

(ماسا)	ماس	مس	مسّ	مسّ
Penambahan vokal belakang	Penambahan vokal depan	Penghilangan syahddah	Penghilangan baris	

Sumber: Kang Kyoung Seok (1986), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*.

Kang Kyoung Seok juga tidak lupa untuk mengadakan proses dalam membezakan sesuatu bentuk perkataan. Sebagai contohnya penulis akan mengambil salah satu perkataan yang telah dibezakan oleh Kang Kyoung Seok untuk dimasukkan ke dalam kajian ini. Perkataan tersebut ialah untuk membezakan bentuk 'ليم' daripada bentuk 'لام'. Bagi memahami perbezaan yang terdapat di dalam kajian ini juga, beliau telah melakarkannya dalam bentuk rajah seperti berikut:

Jadual 3.7 : Proses Perbezaan Perkataan 'ليم' dan 'لام'

Perkataan ليم	ليما	ليم	لم	لمّ	لمّ
	Tahap 4	Tahap 3	Tahap 2	Tahap 1	
Perkataan لام	لاما	لام	لم	لمّ	لمّ
	Tahap 8	Tahap 7	Tahap 6	Tahap 5	

Sumber: Kang Kyoung Seok (1986), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*.

Langkah (1) dan (5) adalah penting bagi memudahkan penulisan. Bentuk yang kedua dari perkataan 'ليم' dan bentuk yang kedua dari perkataan 'لام' itu menjadi sama. Begitu juga halnya dengan bentuk yang ketiga. Di itu timbul kesukaran untuk membezakan di antara 'ليم' dari 'لام' sehingga masing-masing

memerlukan baris bagi menentukan sama ada ‘ليم’ (لِم) atau ‘لام’ (لَم). Baris bahagian ini telah digantikan dengan vokal sehingga masing-masing menjadi bentuk yang keempat.¹⁶ Selepas ini barulah kedua-duanya akan dapat dibezakan. Manakala, bentuk yang akhir pula perlu didatangkan kerana ejaan kini lebih cenderung untuk menyatakan bentuk yang telah berkembang dengan sepenuhnya. Keadaan ini adalah bagi mengelakkan kesamaran bunyi dalam sesuatu perkataan.

Analisis Terhadap Teori Kang Kyoung Seok

Dalam penulisan Kang Kyoung Seok, beliau banyak menganalisis tahap perkembangan berdasarkan perkataan-perkataan yang mempunyai sebutan yang hampir sama. Penulis hanya mengambil beberapa contoh perkataan tulisan Jawi sahaja bagi menyatakan dan menjelaskan tahap perkembangan yang telah dilakukan dan dianalisis oleh Kang Kyoung Seok terhadap sistem ejaan Jawi. Penulisan beliau telah memberikan gambaran yang jelas mengenai tahap perkembangan perkataan tulisan Jawi itu sendiri.

Kang Kyoung Seok juga telah menyatakan pendapatnya bahawa orang Melayu menginginkan tulisan yang berbentuk Melayu sejati yang tidak ada unsur Bahasa Arab walaupun hakikatnya tulisan itu berasal dari tulisan Arab. Keadaan ini amat merbahaya kerana tulisan ini sukar dibaca walaupun mudah ditulis. Beliau juga telah menyenaraikan perkataan-perkataan bukan Arab, perkataan hasil pinjaman daripada Bahasa Arab dan senarai kata nama khas Melayu bagi memudahkan seseorang penyelidik dan pembaca untuk mengetahui dan membezakan perkataan-perkataan tersebut.

Oleh itu, penulis telah melakukan proses penganalisisan berdasarkan dua teori yang dilakukan oleh Kang Kyoung Seok dan Hashim Musa mengenai sejarah perkembangan tulisan Jawi. Menurut penulis Kang Kyoung Seok menggunakan teori perkembangan tulisan Jawi berdasarkan perkataan-perkataan yang tertentu. Teori ini adalah bermula daripada tahap yang mengandungi unsur Bahasa Arab yang sepenuhnya kepada tahap yang telah mencapai tahap penghilangan unsur-unsur Arab dan kemunculan unsur Melayu yang asli.

Manakala, teori sejarah perkembangan tulisan Jawi yang dikemukakan oleh Hashim Musa pula adalah berdasarkan kepada tahap-tahap pensisteman ejaan Jawi yang tertentu bermula dari tahap penemuan BBT 1303 M hingga sistem ejaan Jawi pada abad ke-20 M. Tahap pensisteman ejaan Jawi ini adalah berdasarkan kepada beberapa bahan bercetak yang lama dan khusus bagi menyatakan perkembangan-perkembangan tulisan Jawi tersebut.

Analisis kedua yang dilakukan oleh penulis menyatakan bahawa Kang Kyoung Seok telah membuat kesimpulan berdasarkan kajian yang dilakukan oleh beliau dengan melakarkan berdasarkan periodisasi perkembangan tulisan Jawi. Periodisasi tersebut telah dibahagikan kepada tiga period. Period yang pertama ialah antara 1300-1600 M iaitu dengan penghilangan unsur-unsur Arab dalam tulisan Jawi. Pada period yang kedua pula ialah antara 1600-1900 M, menyatakan gejala vokal secara wajib dalam suku kata terbuka dan pada tempat-tempat yang lain. Manakala, pada period yang terakhir pula, iaitu antara 1900-1986 M hampir keseluruhan vokal telah dinyatakan.

Penulis juga mendapati secara fizikalnya terdapat perbezaan di antara hasil penulisan Kang Kyoung Seok dengan Hashim Musa. Antara perbezaannya Kang Kyoung Seok menghasilkan penulisannya dalam bentuk tulisan Jawi yang sepenuhnya. Manakala, Hashim Musa pula menghasilkan kajiannya dalam

¹⁶Kang Kyoung Seok (1990), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h. 40.

bentuk tulisan Bahasa Melayu. Sungguhpun begitu, pengkajian mereka masih berada dalam lingkungan yang sama iaitu menganalisis sistem dan tahap perkembangan tulisan Jawi. Manakala persamaan antara Kang Kyoung Seok dan Hashim Musa pula mereka menyatakan bahawa tulisan Jawi ini mempunyai hubungan dan berkait rapat dengan kedatangan agama Islam ke Kepulauan Melayu. Hal ini kerana, sebelum tulisan Arab di perkenalkan di rantau ini, Bahasa Melayu telah mempunyai dua jenis tulisan India iaitu tulisan *Pallava (Sanskrit)* dan *Nagari*.

Selepas kedatangan Islam, ia telah memberi implikasi yang besar kepada sistem tulisan ini iaitu huruf Arab dan Jawi diperkenalkan dan digunakan oleh orang-orang Melayu dalam urusan harian mereka. Semenjak penemuan BBT (1303 M), ramai sejarawan telah mengakui bahawa ianya telah menjadi bukti penggunaan tulisan Jawi yang pernah diketahui. Penulis juga mendapati dalam teori kedua-dua pengkaji ini terdapat juga persamaan yang lain. Persamaannya kedua-duanya telah menganalisis tulisan Jawi ini berdasarkan kepada penemuan BBT. Mereka juga telah menganalisis tulisan Jawi ini berdasarkan kepada beberapa manuskrip tertentu bagi mendapatkan penjelasan mengenai sejarah perkembangan tulisan Jawi. Manuskrip-manuskrip ini dianalisis berdasarkan hujah-hujah dan pandangan-pandangan tertentu melalui pemerhatian dan kajian yang telah dilakukan oleh mereka.

Penulis juga dapat membuat kenyataan berdasarkan pengamatan Kang Kyoung Seok dan Hashim Musa, bahawa untuk mengetahui sejarah dan tahap perkembangan tulisan Jawi ia perlu kepada hukum-hukum atau prinsip yang tersendiri. Hukum-hukum tersebut adalah bertujuan mewujudkan persamaan dalam sistem ejaan Jawi. Contohnya dalam Batu BBT perlu diadakan undang-undang yang sewajarnya kerana ia akan memudahkan bacaan pada tulisan tersebut.

Kang Kyoung Seok dan Hashim Musa turut menjelaskan bahawa selepas usaha penghilangan huruf dan unsur-unsur Arab dalam tulisan Jawi, penggunaan vokal telah digunakan. Hal ini adalah bagi mengelakkan kesalahan dalam mengenalpasti beberapa perkataan yang hampir sama ejaannya. Mereka turut menyatakan contoh-contoh perkataan yang mengalami perubahan selepas penggunaan dan kemasukan sistem huruf vokal dalam perkataan-perkataan tersebut.

Kesimpulan

Sebagai kesimpulannya, penulis dapat menyatakan bahawa setiap pengkaji akan mempunyai teorinya yang tersendiri. Teori ini adalah diperoleh hasil dari penelitian dan kajian-kajian yang telah dilakukan oleh para pengkaji itu sendiri. Teori yang dihasilkan adalah berdasarkan asas-asas dan dasar-dasar serta alasan tertentu yang telah dijalankan oleh mereka. Wujud persamaan atau perbezaan sesuatu teori itu adalah berasaskan kepada pemahaman yang dibentuk oleh para pengkaji. Dan dari hasil teori tersebut, berkemungkinan besar akan adanya persamaan dengan pengkaji yang lain. Hal ini tidak bermakna pengkaji itu mengambil idea daripada pengkaji yang lain. Namun teori yang dihasilkan itu adalah berdasarkan fakta sejarah yang telah tertulis dan termaktub.

Justeru itu, penghasilan teori sejarah perkembangan tulisan Jawi tidak sewajarnya terhenti pada kajian yang dihasilkan oleh Kang Kyoung Seok dan Hashim Musa sahaja tetapi perlu diteruskan oleh generasi pada masa akan datang. Keadaan ini secara tidak langsung akan menyebabkan tulisan Jawi akan terus berkembang dan penggunaannya akan menjadi semakin meluas dalam kalangan masyarakat Melayu khususnya dan masyarakat-masyarakat yang lain. Ini kerana tulisan Jawi merupakan warisan kebudayaan Melayu Islam yang amat berharga kepada masyarakat Melayu khususnya kerana ia melambangkan identiti sesebuah bangsa. Jika tulisan Jawi ini tidak dipelihara, tidak mustahil suatu hari nanti tulisan ini akan terus terkubur dan masyarakat Melayu akan kehilangan sesuatu yang berharga.

Rujukan

Tatiana A. Denisova (2009), “Konsep Ilmu dan Pendidikan dalam Karya Raja Ali Haji *“Tuhfat al-Nafis”* (Kertas Kerja Wacana Fikir ATMA di Universiti Kebangsaan Malaysia, 29 Januari 2009).

Haji Wan Mohd Shaghir (2005), *Syeikh Ahmadal-Fatani Pemikir Agung Melayu dan Islam*, Jilid 1, Kuala Lumpur: Persatuan Pengkajian Khazanah Klasik Nusantara & Khazaniah Fathaniah.

Haji Wan Mohd Shaghir Abdullah (1995), “Tulisan Melayu/Jawi Ejaan Dalam Manuskrip dan Cetakan Kitab Suatu Analisis Perbandingan” (Kertas Kerja Seminar Antarabangsa Manuskrip Melayu di Auditorium Perpustakaan Negara Malaysia, 3-4 Oktober 1995).

<http://www.dbp.gov.my/lamandbp/main.php.html>, 3 Februari 2009

Kang Kyoung Seok (1985), “Tulisan Jawi Dalam Konteks Pengajian Melayu” (Seminar Kebangsaan Pengajian Melayu-Antara Tradisi dan Perubahan, 1985).

Kang Kyoung Seok (1990), *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

M.A Fawzi Basri dan Hasrom Haron (1978), *Sejarah Johor Moden 1855-1940 Satu Perbincangan Dari Pelbagai Aspek*, Kuala Lumpur: Muzium Negara Malaysia.

Muhammad Bukhari Lubis, *et.al* (2006), *Tulisan Jawi Sehimpunan Kajian*, Shah Alam: Pusat Penerbitan Universiti (UPENA).

Prof Dr. Hashim Musa (2009), “Raja Ali Haji Tentang Ilmu dan Pendidikan” (Kertas Kerja Wacana Fikir ATMA di Universiti Kebangsaan Malaysia, 29 Januari 2009).